

A n e k s

Lista komturii śląskich w układzie alfabetycznym

1. BARDO (Warta). Patronat nad kaplicą w tej twierdzy granicznej przekazał joannitom bp Żyrosław w 1189 r.¹ Nadanie zatwierdził bp Cyprian w 1203 oraz w tymże roku Innocenty III². W 1210 r. bp Wawrzyniec przekazał kościół kano-
nikom regularnym z Kamieńca³, prawdopodobnie nastąpiła jakaś zmiana między zakonami⁴.

1 Maleczyński, Codex I, nr 67.

2 Tamże I, nr 98 i II, nr 249.

3 CDSil. X, nr 1.

4 Lerche, Die territoriale Entwicklung 12; J. Schweter, Wartha. Geschichte dieses Wallfahrtsortes und der Wallfahrten dahin, Świdnica 1922, 9/10.

2. BRZEG. Ks. Henryk IV zlecił w 1280 r. joannitom patronat nad kościołem parafialnym¹. O pierwotnym uposażeniu kościoła brak wiadomości². W związku z fundacją klasztoru dominikanów książę przekazał pewne czynsze z Grodkowa i ze wsi Bierzów k. Brzegu³. Również mieszkańcy Pisarzowic i magistrat Wrocławia mieli wobec joannitów zobowiązania⁴. Uzupełniały uposażenie trzy łany ziemi w Brzegu Starym i kilka działek w mieście⁵. Gdy w drugiej połowie XIII w. ks. Ludwik wzniósł nowy kościół św. Mikołaja i nad nim zakon objął patronat. Kiedy kcmenda brzeska przejęła patronat nad kościołem w Nowej Wsi k. Brzegu nie da się ustalić. Pierwszą prezentację spotykamy w 1302 r., a zatwierdzenie patronatu ze strony władzy diecezjalnej dopiero w 1335⁶. Komturowie: Albert (r. 1302)⁷, Teodoryk (1322—1334),⁸ Konrad (1336).⁹

1 Cart. III, nr 3718 i K. Wutke, Ueber schlesische Formelbuecher des Mittelalters (Darstellungen u. Quellen zur schlesische Geschichte 26, 1919, 62). SR 1770 podają błędnie r. 1284.

2 Heyne, Dokumentierte Geschichte, dz. cyt. I, 206.

3 SR 5256 i 5904.

4 SR 2536; O. Reyer, Schuldwesen d. Stadt Breslau im XIV u XV Jahrhundert, Zeitschrift des Vereins f. Geschichte Schlesiens" 35, 1901, 11.

5 H. Schoenborn, Geschichte der Stadt und Fuerstetum Brieg, Brzeg 1907, 32.

6 SR 2693 i 5493.

7 SR 2693.

8 SR 4225 i 5325.

9 SR 5580.

3. CIEPLICE. Początek komendzie dała darowizna ks. Bernarda jaworskiego w 1281 r.: 350 łanów ziemi, do których zakon dokupił dalszych 100¹. W 1288 r. komtur Fontis calidi — Konrad uzyskał prawo zbudowania karczmy we wsi Malinnik (pow. Jelenia Góra)² Placówka ta z nieznanymi powodów upadła. W 1403 r. rycerz Gotsche Schof zapisał część Cieplic cystersom z Krzeszowa³.

1 SR 1656.

2 SR 2060, Heyne, dz. cyt. II, 816.

3 Heyne, jw. II, 815.

4. DZIERŻONIÓW. Patronat nad kościołem parafialnym św. Jerzego przekazał joannitom w 1338 r. ks. Bolko świdnicki. Prawo prezentowania przysługiwało przeorowi czeskiemu.¹

1 SR 6090 i 6461; Heyne, dz. cyt. I, 303.

5. GŁUBCZYCE. Patronat nad kościołem w Głubczycach zlecił komturowi i braciom z Grobnik król Przemysław Ottokar II ok. 1275 r. Zatwierdzili darowiznę królowa-wdowa Kunegunda i biskup ołomuniecki Brunon w 1279 r.¹ W 1281 Kunegunda powiększyła beneficjum parafialne². Układ z gminą w 1282 r. zobowiązywał zakon do utrzymywania przy kościele 8 kapłanów zakonnych, rektora szkoły, dwu nauczycieli i kantora. Na zakupienie odpowiednich domów miasto przeznaczyło 20 marek³. W 1311 r. zakupiony został Dziećmarów⁴. Komturowie: Teodoryk zw. z Lysnik (r. 1327)⁵, Piotr (1328).⁶

1 SR 1611 i 1612; F. Minsberg, Geschichte der Stadt Leobschuetz Nysa 1828, 10/11.

2 SR 1654.

3 Cart. III, nr 3775; SR 1687; Minsberg jw. 36/37.

4 SR 3177 i 4733.

5 SR 4704.

6 SR 4733.

6. GROBNIKI pow. Głubczyce. Miejscowość ta była własnością joannitów w 1183 r.¹ Czy już wtedy tam byli jest kwestią otwartą. Pierwszego komtura spotykamy w 1239 r. W 1243 za zgodą króla wybudowali murowany, może warowny dom². Własnością komendy były Babice, Bernacice, Debrzyce, Jaroniów, Lisiećice (pow. Głubczyce), które królowa Kunegunda uwolniła od wszystkich ciężarów³, majątek Ujazd, Samborowice (pow. Racibórz), Dzierżysław i Ludmierzyce (pow. Głubczyce), których posiadanie zatwierdził zakonowi ks. Mikołaj opawski⁴ oraz Cisek k. Koźła zwolniony w 1239 r. od ciężarów książęcych⁵. Z chwilą objęcia patronatu nad kościołem w Głubczycach, na skutek zobowiązań tam podjętych (duszpasterstwo, szkoła, szpital) komturowie przenieśli tam swoją siedzibę. Komturowie: Bogusz (1239 r.)⁶, Teodoryk (1288)⁷.

1 Cart. I, nr 650. Ritschny — Haeussler, dz. cyt.

2. SR 605 i 913.

3 SR 933, 1169, 1595.

4 SR 2976.

5 SR 528.

6 Tamże.

7 SR 2067.

7. KŁODZKO. Osiedlili się tu zapewne ok. 1180 r., bo w 1183 ks. Fryderyk czeski zatwierdził posiadanie kościoła NMP — późniejszego parafialnego¹. W tym samym czasie, ok. 1184. biskup praski Henryk nadał im wieś Lewin i kościół św. Wacława na targu kłodzkim (in foro Cladsko).² Fundatorem obydwu był kasztelan kłodzki Bogusz. W 1188/9 przekazali joannitom swój majątek Groznata — dawny kasztelan kłodzki i jego brat³. W związku z tą darowizną nasuwa się przypuszczenie o wcześniejszym przybyciu joannitów do Kłodzka, bowiem tenże Groznata jeszcze jako kasztelan kłodzki m. in. testował nie wyszczególnione nadania króla Władysława III na rzecz joannitów w 1169 r.⁴ Analogia jest sugestywna: po powrocie z wyprawy krzyżowej król Władysław ok. 1159 r. wspiera fundację swego kancлера w Pradze, a kilka lat później kasztelana w Kłodzku. Komtura kłodzkiego, który był równocześnie plebanem spotykamy bezimiennie w 1278 r.⁵ Uposażenie powiększało się drogą darowizn, przede wszystkim na rzecz kościoła parafialnego⁶ oraz kupna⁷. Nie jest jasna sprawa utrzymywania szpitala przy komendzie kłodzkiej.

Najstarszy dokument o nim mówiący z 1275 r., z którego wynikałoby, iż joannici byli fundatorami szpitala, równocześnie komplikuje sprawę, bo zdaje się odnosić nie do nich, ale do praskich krzyżaków z czerwoną gwiazdą, w których archiwum był zresztą przechowywany, z kolei o krzyżakach w Kłodzku nic nie wiadomo. Jako pewne przyjąć trzeba, że obsługujący kościół parafialny joannici także w szpitalu pełnili obowiązki duszpasterskie⁸. Komturowie: Arnold (1284)⁹, Wasmudus (1295)¹⁰, Henryk z Fragi (1327),¹¹ Konrad (1334),¹² Jan Leonis z Głubczyc (1341),¹³ Jakub (1343)¹⁴.

- 1 F Sauer mann, Geschichte der Malteserkommende Glatz, Kłodzko 1909. Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz, wyd. Volkmer i Hohaus, Bystrzyca Kł., 1883, I, 9-11.
- 2 Geschichtsquellen, 10.
- 3 Ma le c z y ń s k i, Codex I, nr 64 i 65.
- 4 Tamże, nr 53.
- 5 Geschichtsquellen I, 28.
- 6 Np. tamże, 24. 35; SR 4670.
- 7 Np. Geschichtsquellen I, 49. 58.
- 8 Tamże, 309/10
- 9 SR 1828.
- 10 Geschichtsquellen I, 28.
- 11 SR 4645 a.
- 12 SR 5325.
- 13 SR 6591.
- 14 Geschichtsquellen I, 168. Sauer mann, dz. cyt. 43.

8. LWÓWEK. Patronat nad kościołem parafialnym NMP i św. Jana Chrzciciela przekazał joannitom ks. Bernard jaworski w 1282 r.¹ co w 1282 potwierdził bp Tomasz². Przekazy o tym, że zakonnicy już za Henryka Brodatego w 1213 r. byli we Lwówku są niesprawdzalne.³ Poszlakiem byłoby brzmienie wyżej wspomnianego dokumentu bpa Tomasza zatwierdzającego nadanie kościoła „tamtejszemu szpitalowi joannitów”, co sugeruje wcześniejsze istnienie komendy. Oprócz dziesięcin uposażenie kościoła stanowiła wieś Płakowice. Komtura Konrada spotykamy w 1289 r.⁴

- 1 Cart. III, nr 3745.
- 2 SR 1703 i 2064.
- 3 SR t. VII, cz. 1, s. 106 i 110; Heyne I, 302.
- 4 SR 2097.

9. ŁOSIÓW pow. Brzeg. Związek tej miejscowości lub jej najbliższego sąsiedztwa — Młodoszowic z zakonem joannitów datuje się od czasów bpa Żyrośława, od ok. 1189 r.¹ W 1238 r. Henryk Pobożny mistrzowi i braciom zakonnym z Łosiowa zezwolił na osadzenie wsi na prawie niemieckim². W 1257 r. nabyli od rycerza Bogusława młyn na Nysie i łakę pastewną dla koni³. Własnością komendy były też wsie Różyna, Buszyce i Jesiona (pow. Brzeg) osadzone na prawie niemieckim⁴. W 1310 darował Mikołaj z Ruskowa, Wróblin — wyspę na Nysie.⁵ Wieś Radomierzyce ze wszystkimi przywilejami i sądownictwem nabyli w 1342 r.⁶ Kościół parafialny powstał staraniem joannitów wcześniej — przed 1255 r.⁷ Komturowie: Jan (1238)⁸, Tilmann (1281 i 1287)⁹, Ulryk ze Szwabii (1297)¹⁰, Berthold von Henninberch (1309)¹¹, Albert de Burnys (1317)¹², Konrad zw. Spygel (1331 i 1332)¹³, Henryk Kyczinger (1336)¹⁴.

- 1 Ma le c z y ń s k i, Codex I, nr 66.
- 2 Cart. II, nr 2195.
- 3 SR 955.
- 4 SR 889; Heyne I, 301.
- 5 SR 3166.
- 6 SR 6944 (por. 1331).
- 7 SR 889.
- 8 Cart. II, nr 2195.
- 9 SR 1659 i 2047.
- 10 SR 2463
- 11 SR 3038.
- 12 SR 3677.
- 13 SR 5070 i 5106.
- 14 SR 5579 (por. SR 5030).

10. MAKÓW pow. Racibórz. Część tej wsi nad rzeką Cyną k. Raciborza otrzymali joannici w 1221 r., kiedy Stojgniew kasztelan raciborski stwierdza wobec palatyna księcia Kazimierza opolskiego, że związawszy się bliżej tu nie określonym ślubem ojcowizną swą — Maków — czyni dziedzictwem Boga.¹ Również brat Stojgniewa — Sieciech, który w Ziemi Św. wstąpił w szeregi braci Szpitala św. Jana, przekazał zakonowi swoją część ojcowizny². Już w 1223 r. bp Wawrzyniec konsekrował tu kościół św. Jana Chrzciciela zbudowany prawdopodobnie przez joannitów³ i uposażył dziesięcinami. Oficjalnie Maków przyznany został joannitom w 1224 r. przez ks. Kazimierza⁴, co potwierdził ks. Mieszko⁵ zezwalając też na osadzenie wsi Maków, Repty i Błotnica na prawie niemieckim.⁶ Sołectwo w Makowie sprzedali w 1261 r.⁷ Magister domui in Macov — Potrco, jedyny znany komtur, występuje w 1239 r.⁸

1 SR 245.

2 SR 279 b.

3 E. Mich a e l, Die schlesische Kirche und ihr Patronat im Mittelalter unter polnischem Rechte, Goerlitz (1926), 165/6; SR 276.

4 SR 279 b.

5 Cart. II, nr 2252.

6 Cart. II, nr 2253. Por. A. Weltzel, Geschichte der Stadt, Herrschaft und Festung Cosel, Koźle 1888, 21-23; tenże, Geschichte des Ratiborer Archpresbyterats, Racibórz 1885, 286/7.

7 SR 1084.

8 Cart. II, nr 2214.

11. OLEŚNICA MAŁA pow. Oława. Na mocy bulli Klemensa V z 2. V 1312 r. joannici przejęli wszystkie dobra po skasowanym zakonie templariuszy. Na Śląsku wiemy o jednej tylko przejętej placówce — w Oleśnicy M. koło Oławy. W 1314 r. joannici procesowali się o zwrot dochodów po templariuszach¹. Była to najbogatsza komtura joannitów na Śląsku. Uposażenie stanowiły wsi Jaworów, Skarbimierz, Młodoszowice, Bierzów i Baków (pow. Brzeg), Morgi (pow. Olesno), Owczary, Chwalibożyce, Częstocice, Kalinowa, Bryłów, Jenkowice, Kłosów. Niemil (pow. Oława), Brożec i Kucharzowice (pow. Strzelin), Czerńczyce (pow. Wrocław), Uciechów (pow. Dzierżoniów) i Wiszów.² W 1329 r. nabyli wieś Łąka k. Grodkowa wolną od ciężarów książęcych³. Komturowie: Konrad zw. Graz (r. 1314)⁴, Kitthil von Kittlicz (1321 i 1334),⁵ Henryk von Schowinberch (Schauenberg. 1337 i 1340),⁶ Teodoryk (1342 identyczny zapewne z vice-komturem z Oleśnicy M. w 1337)⁷.

1 SR 3439 i 3936.

2 (C. Stehr), Chronik der ehemaligen Hochritterlichen Malteser — Ordens — Commende, jetzigen hochgraeflichen York von Wartenberg'schen Majoratsherrschaft Klein — Oels Ohlauer Kreises (1152—1845), Wrocław 1846, passim; K. Eistert, Der Ritterorden der Tempelherren in Schlesien, „Archiv fuer schlesische Kirchengeschichte“ 14, 1956, 1 nn.; SR 3671.

3 SR 4870 i 5031.

4 SR 3439.

5 SR 4095 i 5325.

6 SR 5945 i 6447

7 SR 6943 i 5941.

12. PIŁAWA pow. Wrocław. Dziesięciny tej wsi położonej niedaleko Kątów Wrocławskich przyznał przed 1189 r. kościołowi joannitów w Tyńcu W. bp Żyrosław¹. Komtura z Piławy spotykamy w 1261 r., miał własną pieczęć². W 1302 r. mowa jest o obejściu joannitów (curia cruciferorum), do której należał las niedaleko Piławy³. W 1317 r. posiadłości poszerzono przez kupno dwu łanów⁴. Z przywileju ks. Bolka wszelkie podatki książęce mógł tu pobierać tylko protonotariusz księcia. Nic bliższego o uposażeniu i o czasie wyodrębnienia się komendy nie wiadomo. Komturowie: Teodoryk (1261)⁵, Guenther (1317—1335)⁶.

1 Małecz y ń s k i, Codex I, nr 66 i 98.

2 SR 4825.

3 Cart. IV, nr 4563 (SR 2709).

4 SR 3681.

5 SR 1084.

6 SR 3681 i 5497.

13. SOLEC pow. Prudnik. Miejscowość leży ok. 10 km na południowy-wschód od Prudnika. W 1256 r. joannici otrzymali tu działkę ziemi od rycerza Henryka¹. Podstawę do osiedlenia się konwentu stworzyło dopiero przekazanie patronatu nad kościołem w Solcu przez ks. Bolesława z Głogówka komendzie w Łosiowie w 1285 r.² Uposażenie i czas utworzenia komendy trudno ustalić. Komtur z Solca — Jan pojawia się w 1332 r.³ Może należy połączyć ten fakt z osadzeniem miasta Białej i utworzeniem tam kasztelanii ok. 1270 r.⁴ Innych komturów nie znamy.

- 1 A. Lerche, Zur Geschichte der Johanniter — Kommende Alt-Zuelz, „Oberschlesische Heimat“ 7, 1911, 43.
- 2 Cart. III, nr 3897.
- 3 SR 5107.
- 4 J. Chrzęszcz, Geschichte der Stadt Zuelz in Oberschlesien, Biała Prudn. 1926, 3.

14. STRZEGOM. Istniała ta komenda za czasów bpa Żyrosława II (1170—1198), który przekazał jej kościół w Bardzie i dziesięciny szeregu wsi¹. Kościół parafialny św. Piotra darował kasztelan Emmeram w 1202/3 r., co zatwierdzili ks. Henryk i bp Cyprian² oraz papież Innocenty III i IV³. Uposażenie pierwotne poszerzyły darowizny (wsi Pasieczno i Wilczków, patronat kościoła w Chmielnie, sto łanów przekazanych przez ks. Bernarda)⁴ oraz fundacje związane z kościołem parafialnym (aniwersarze, altarie).⁵ Komturowie: Robert (1205),⁶ Henryk (1261—1299),⁷ Guenther (1305)⁸, Ludwik von Hoinfels (1307 i 1309)⁹, Arnold (1316)¹⁰, Konrad z Dusznik (von Reinharcz — 1323)¹¹, Jan (1329)¹².

- 1 Maleczyński, Codex I, nr 98.
- 2 SR 76 c; Maleczyński, Codex I, nr 99 i 101.
- 3 Cart. II, nr 1225 i 2426.
- 4 SR 524, 778, 1667, Cart. III, nr 4011.
- 5 Np. SR 3175 i 5359.
- 6 Maleczyński, Codex II, nr 121.
- 7 SR 1084 i 2560.
- 8 SR 2869.
- 9 SR 2959 i 3038.
- 10 SR 3623.
- 11 SR 4293.
- 12 SR 4820.

15. TYNIEC n. Słężą, pow. Wrocław. Zadomowieni byli tu joannici już za czasów bpa Żyrosława II, który przed 1189 r. konsekrował ich kościół określając też należne mu dziesięciny¹. Należy założyć dłuższy pobyt zakonników dla zrealizowania budowy. Zatwierdzenie papieskie dla kościołów z 1203 r. wspomina o mistrzu i konwencie w Tyńcu². Fundacje swego poprzednika potwierdzili bpi Cyprian i Wawrzyniec³. W następnych latach drogą kupna, zamian i darowizn umocnili się gospodarczo szczególnie na wsiach Tyniec, gdzie wybudowali młyn⁴, Tyńczyk i Głownin⁵. Komturowie: Jan (1261 i 1287)⁶, Peregryn (1297)⁷, Michał (1309—1323)⁸, Andrzej (1337 i 1340)⁹.

- 1 Maleczyński, Codex I, nr 66.
- 2 Tamże II, nr 249.
- 3 SR 87 i 147.
- 4 SR 429 a.
- 5 SR 2047, 3784, 2172, 3261, 4044, 885, 1701; A. Lerche, Die territoriale Entwicklung der schlesischen Johanniter — Kommenden bis zum Jahre 1333. Kap. III. Gross — Tinz, Wrocław 1912.
- 6 SR 1084, 2047.
- 7 Regesta episcopatus wratislaviensis, edd. C. Gruenhagen — G. Korn, Wrocław 1864, 111.
- 8 SR 3038 i 4300.
- 9 SR 5945 i 6461.

16. WROCLAW Pierwsza wzmianka o obejściu joannitów pochodzi z 1273 r.¹ Komenda ta związana była z Turowem k. Wrocławia, gdzie już w 1265 r. joannici mieli swój dwór². Pierwotne wezwanie kościoła w Turowie — Św. Krzyża — pozwala dopatrzeć się związku z zakonem krzyżowym i wysunąć sugestię, że pierwsi znani plebanii turowscy lat 1265—1305 byli joannitami³. Możliwe, że stamtąd prze-

nieśli się do Wrocławia. Komenda wrocławska sprawowała patronat nad kościołem w Ruskowie k. Strzegomia⁴. O własności na wsiach Mníchowice i Gaj k. Wrocławia dowiadujemy się w 1353 r.⁵ Prócz tego były folwark, zagrody i młyn⁶. Darowiznę połączoną ze złożeniem przysięgi lennej w imieniu komendy wrocławskiej przyjął w 1338 r. komtur z Łosiowa — laik⁷. Pierwszym znanym przełożonym domu zwanym rektorem był kapłan — Friczco.⁸ O komturze bezimiennie mowa w 1343 r., a w 1364 był nim Jan Oczko.⁹

1 SR 1434.

2 SR 1331; A. Knoblich, Geschichte der St. Corporis — Christi — Pfarrei in Breslau, Wrocław 1862, 105.

3 H. Hoffmann, Die katholischen Kirchen in Rothsuerben und Thauer, Wrocław 1935, 38/9.

4 SR 2077 i 2078; H. Luchs, Der Johanniter — Convent und das hl. Leichnamshospital in Breslau, Ztschr 4, 1862, 375.

5 Heyne I, 292.

6 SR 5390, 6073, 6079.

7 SR 6073.

8 SR 4542, 4939, 6150.

9 SR 6073.

17. ZŁOTORYJA. Najstarszą wzmianką o tej komendzie jest polecenie pap. Klemensa IV z 1267 r. skierowane do prałatów katedry wrocławskiej, by rozpatrzyli skargę, jaką wnieśli „prior et fratres domui in Goldberg”¹. Nie jest znana data objęcia kościoła parafialnego². Ocena fragmentów kościoła parafialnego sięgających XIII i XIV w. wskazywałaby na joannitów jako patronów budowy³. Uposażenie znane jest fragmentarycznie: dziesięciny, stypendia mszalne, udział w złotoryjskich kopalniach kruszców.⁴ Komturowie: Rudger, Ruediger, 1328 1332,⁵ Jan de Grisla (1336)⁶.

1 Cart. III, nr 3266.

2 Por. SR t. VII, cz. 2, s. 178.

3 H. Tintelnot, Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens, Kitzingen 1951, 62; H. Lutsch, Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, Wrocław 1891, III, 293.

4 Np. SR 4761, 4825, 5031, 5563.

5 SR 4761, 5135.

6 SR 5563.